

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ В УКРАЇНІ

Авдєєва Галина Костянтинівна,
к.ю.н., старший науковий співробітник, доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ефективність кримінального законодавства певною мірою залежить від якості доказів, отриманих у кримінальному судочинстві шляхом використання спеціальних знань. Саме задля підвищення ефективності законодавства України Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачено посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи й безпеки. Так, згідно з цим документом планується співпраця за такими напрямками: забезпечення верховенства права й поваги до прав людини і основоположних свобод (ст. 8), зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності й неупередженості (ст. 14), взаємна правова допомога, приєднання до відповідних міжнародних документів ООН і Ради Європи, зокрема, Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року, та їх виконання (ст. 24) [1].

Зупинимося на останній тезі докладніше. Згідно з ч. 3 ст. 69 Римського статуту Міжнародного кримінального суду сторони можуть самостійно надавати докази [2], тобто міжнародні стандарти справедливого правосуддя передбачають реалізацію принципу змагальності сторін, у тому числі надання доказів, отриманих шляхом залучення експерта. Однак в Україні, на жаль, сторони кримінального провадження не мають рівних процесуальних прав і можливостей щодо збирання доказів шляхом використання спеціальних знань. Виключне право на залучення експерта у кримінальному процесі в нашій державі на сьогодні мають лише суд і слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження (ст. 243 КПК України). Крім того, у ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» закріплено: «Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз». Звісно, такий стан справ не влаштовує не лише вчених-криміналістів і правозахисників, а й практичних працівників правоохоронних органів, які справедливо наголошують на тому, що ці норми «паралізують» роботу правоохоронних органів [3].

У контексті сказаного не може не викликати занепокоєння й той факт, що, незважаючи на доведеність вченими-криміналістами того, що термін «криміналістична експертиза» на сьогодні втратив своє початкове значення і не може використовуватися в нормативно-правових актах [4, с. 80], у кожній наступній редакції «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» значно збільшується перелік «криміналістичних» видів експертиз, монопольне право на проведення яких мають державні експертні установи. На жаль, у деяких державних установах взагалі не проводяться певні види криміналістичних експертиз, що в окремих випадках унеможлиблює залучення в кримінальне провадження експерта через те, що звернення за послугою до недержавного судового експерта протирічитиме Закону. Такі проблеми не виникають у країнах – членах Європейського Союзу завдяки тому, що в них при обранні судових експертів для проведення судової експертизи або попереднього дослідження їх «відомча підпорядкованість» не має вирішального значення. Зокрема, відповідно до Рекомендацій Федерального суду ФРН суд самостійно вирішує питання про те, чи достатньо в експерта спеціальних знань.

Не сприяє вирішенню питання заборони проведення судово-медичних експертиз недержавними експертними установами також те, що на сьогодні всі Бюро судово-медичних експертиз в Україні є об'єктами комунальної власності. Через це в судовій практиці спостерігаються випадки, коли суди не визнають висновки судово-медичної експертизи як доказ у кримінальних справах, посилаючись на те, що експертні дослідження всупереч ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» були проведені не в державних експертних установах, а в установах, які є об'єктами комунальної власності (як пам'ятаємо, відповідно до змін, внесених у межох судової реформи в Україні Законом № 2147-1925 до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», «судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи»). Це призвело до безпідставного обмеження прав сторін на вільний вибір найбільш кваліфікованого судового експерта (у тому числі приватного) і збільшення і без того тривалих строків (до 1 року і більше) проведення окремих видів судових експертиз. Вирішення частини окреслених проблем регулювання судово-експертної діяльності в Україні, які не відповідають змагальним засадам

судочинства, є можливим у разі ухвалення Верховною Радою України проекту Закону № 8249 від 06.04.2018 р., яким пропонується надати можливість сторонам кримінального провадження самостійно залучати експерта. Крім того, у проекті згаданого Закону № 8249 містяться також пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Закону України «Про судову експертизу», а саме пропонується скасування монополії державних експертних установ на проведення всіх видів експертиз у кримінальному провадженні і повернення права недержавним експертам та іншим фахівцям на проведення таких експертиз (ст. 7 Закону).

Наведене заслуговує на увагу і підтримку, бо, як уже зазначалося, наявність прогалин у законодавстві України призводить до складнощів у реалізації принципу змагальності судочинства. Професор В. Ю. Шепітько справедливо наголошує на тому, що «перехід на реальні рейки змагального процесу, впровадження принципу «рівності сторін судочинства» вимагають законодавчого встановлення рівності процесуальних можливостей сторін – державного обвинувачення та професійного захисту» [5, с. 120]. Для забезпечення права на захист обвинуваченого й підсудного при призначенні і проведенні експертизи сторона захисту повинна мати право самостійно залучати експерта (у тому числі приватного), заявляти відвід експерту і просити про призначення експерта з вказаних нею осіб. Це видається цілком логічним, бо в разі призначення експертизи експертній установі, а не експерту, обвинувачений, підсудний позбавлені можливості реалізувати наведені процесуальні права, оскільки конкретний експерт (комісія експертів) призначається керівником експертної установи, а про особу експерта сторона захисту дізнається лише під час ознайомлення з Висновком експерта. За таких умов керівник експертної установи фактично перевищує свої повноваження під час обрання експерта і виконує функції слідчого судді й суду щодо призначення експерта у справі. Однак саме суд має визначати, хто із фахівців певної галузі знань чи людської практики може бути залучений як експерт у кримінальному провадженні, що повною мірою відповідає принципам європейського законодавства і дозволить підвищити ефективність кримінального законодавства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Редакція від 30.11.2015 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення

2. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Редакція від 16.01.2002 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

3. Поправки до КПК паралізували правоохоронну систему. URL: <https://zik.ua/news/2018/03/29>.

4. Авдеева Г.К. Криминалистические экспертизы сегодня – реальность или миф? *Криминалист первопечатный*. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. № 13. С. 62-75.

5. Шепітько В.Ю. Використання спеціальних знань в умовах сучасного кримінального судочинства // Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : монографія / кол. авт. В.Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін. ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2017. С. 120.

